

जागतिक पर्यावरण दिन विशेष; गजबलेल्या रस्ते निर्मनुष्य झालेत, प्रदुषणालाही बसला आळा

मानवासाठी मारक ठरलेली टाळेबंदी परिसंस्थेच्या पुनरुज्जीवनासाठी तारक

आनंद इंगोळे

लोकमत न्यूज नेटवर्क

वर्धा : सुखावह जीवन जगण्यासाठी मनुष्याने निसर्गाला ओरबडने सुरु केले. परिणामी आपल्या सभोवतालचे जैविक व अजैविक घटक, त्यातील परस्परसंबंध म्हणजेच परिसंस्था धोक्यात आली. निसर्गातील सजीवांच्या अन्नसाखळ्या तुटण्याच्या स्थितीमध्ये पोहोचल्या तर बरेच सजीव कायमचे नष्ट झालेत. प्रदुषण वाढल्याने हवामानातही बदल होऊ लागला. पण, कोरोनाच्या टाळेबंदीमुळे रस्ते निर्मनुष्य झालेत, पर्यटनस्थळा वरची गर्दी ओसरली, वाहनांची चाके थांबली, उद्योगाला ब्रेक लागल्याने चिमण्याही धूरविरहित झाल्यात. त्यामुळे वन परिसंस्था, पाणथळभूमी परिसंस्था, तृण परिसंस्था, समुद्र परिसंस्था, नदी परिसंस्था आणि पठार परिसंस्था आदींमध्ये नांदणाऱ्या सजीव सृष्टीला पुनरुज्जीवन मिळाले. त्यामुळे पर्यावरण दिनानिमित्त टाळेबंदीचा पर्यावरणावर काय परिणाम झाला, याचा पर्यावरण अभ्यासकांशी चर्चा करून थोडक्यात आढावा घेतला.

हवेची गुणवत्ता

१

टाळेबंदीदरम्यान संपूर्ण जगातच औद्योगिक वसाहती, दळणवळण, सर्व सामान्य वाहतूक बंद झाल्याने, जीवाश्म इंधनाच्या मर्यादित वापराने एकूणच हवेच्या गुणवत्तेवर फारच सकारात्मक सुधारणा झाली. या सर्वातून उत्सर्जित होणाऱ्या कार्बनचे प्रमाण जागतिक पातळीवर ७ टक्क्यांनी कमी झाल्याचे समोर आले. प्रामुख्याने रीफायनरी पोलाद कारखाने, अन्न प्रक्रीया कारखान्यांतून निघणाऱ्या नायट्रस ऑक्साईड व इतर संयुगात ४५ ते ५५ टक्के घसरण झाल्याची नोंद युरोपियन स्पेस एजन्सीने केली आहे. हवेतील धूलिकण पदार्थांच्या प्रमाणातही ४० टक्के पक्षा अधिक घट झाल्याची नोंद दिल्ली शहरात केली आहे.

नैसर्गिक जल स्रोत

२

औद्योगिक वसाहतीतून सोडल्या जाणाऱ्या पाण्यात घट झाल्याने पाण्यात साचणाऱ्या कित्येक प्रदुषकांत घट झाली. परिणामी जलस्रोतांची गुणवत्ता सुधारली आणि पाण्यातील माश्यासाह इतर जलचरांचा संचार अधिक प्रभावी झाला. पाण्यातील तळ सहज दृष्टीस पडायला लागले. तसेच मासेमारीसह, जलवाहतूकही पूर्णपणे बंद असल्याने उतरप्रदेशातील प्रयागराज येथे गंगा व यमुना नदीच्या संगमावर नवीन नदीपात्राची निर्मिती व्हायला सुरुवात झाल्याचे निदर्शनात आले.

ध्वनी प्रदुषण

३

कारखाने, दळणवळण, सामान्य वाहतूक व वाजरापेठेतून होणाऱ्या ध्वनी प्रदुषणाने स्मृतीभंश, बहिरेपणा, डोकेदुखी, लकवा, हृदय विकारासारख्या अनेक आजारांना आमंत्रण मिळते. या कोविड काळात जगभरातील ध्वनी प्रदुषणात ६० डेसिबल एवढी घट झाल्याचे लक्षात आले. जे मानवी आरोग्यास फारच हितकारक आहे. सागरांमध्ये बंद झालेल्या जलवाहतुकीने सागरांमध्येही जल प्रदुषण कमी झाल्याचे व्हेल, डॉल्फिन सारख्या जलचरांच्या संचारातही अचानक बदल आढळून आले.

पर्यावरणाचे आपल्याभोवती असणे आपण गृहीत धरून; गेली काही दशके त्यातील विविध घटकांची हानी करत आलो आहोत. परंतु पर्यावरणाचा समतोल ढासळण्याचे परिणाम जगभरात दिसू लागल्याने. याबाबत जागृती करण्याची गरज उत्पन्न झाली आहे. म्हणूनच जागतिक पर्यावरण दिनाच्या माध्यमातून संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या पर्यावरण विषयक कार्यक्रमांद्वारे पर्यावरण संरक्षण आणि संवर्धनासाठी राजकीय, औद्योगिक तसेच सर्वसामान्य नागरिकांच्या पातळीवर कृत्रिम सहभाग मिळविण्याचे उद्दीष्ट ठेवले गेले. त्यानुसार शाश्वत विकासावर भर देण्यात येत आहे. यंदा भारतामध्ये २०२१ च्या पर्यावरण दिनाची संकल्पना 'परीसंस्था पुरोज्जीवन' ही ठेवण्यात आली आहे. पण, खरंच मानवी जीवनासाठी मारक ठरलेला टाळेबंदीचा काळ पर्यावरण परिसंस्थेच्या

पुनरुज्जीवनासाठी (इकोसिस्टिम रिस्टोरेशनसाठी) तारक ठरला असंच म्हणावं लागणार आहे.

प्रा.संदीप पेठारे, जैवतंत्रज्ञ विभाग, न्यू आर्ट्स कॉम्प्लेक्स अँड सायन्स कॉलेज, वर्धा

कोविड टाळेबंदी आणि जीवनसृष्टी

वन्यजीव

वन्यजीवांचा स्वतंत्र अभ्यास करण्या- करीता टाळेबंदीचा काळ सर्वोत्तम ठरल्याचे अनेक संशोधक मानतात. निसर्गात अनपेक्षितपणे मर्यादित झालेल्या मानवी हस्तक्षेपाने हे प्रदुषण कमी झाल्यामुळे बिल स्टोर्क, रंगीत स्टोर्क, राखी बगळा, चमच्या, आयबीस सारख्या अनेक पक्ष्यांच्या स्थलांतर काळात बदल झाला. साधारणतः मार्चमध्ये स्थलांतरित होणारे पक्षी महिनाभर उरिाराने स्थलांतरित झाले. काही पक्ष्यांच्या प्रजनन काळातही बदल झाला.

पक्षी व फुलपाखरे

पक्षी व वायू प्रदुषणाचा पक्षी व फुलपाखरांच्या अनेक प्रजातींवर घातक परीणाम होत आहे. परंतु टाळेबंदीने मर्यादित झालेल्या मानवी हस्तक्षेपाने हे प्रदुषण कमी झाल्यामुळे बिल स्टोर्क, रंगीत स्टोर्क, राखी बगळा, चमच्या, आयबीस सारख्या अनेक पक्ष्यांच्या स्थलांतर काळात बदल झाला. साधारणतः मार्चमध्ये स्थलांतरित होणारे पक्षी महिनाभर उरिाराने स्थलांतरित झाले. काही पक्ष्यांच्या प्रजनन काळातही बदल झाला.

पाळीव प्राणी

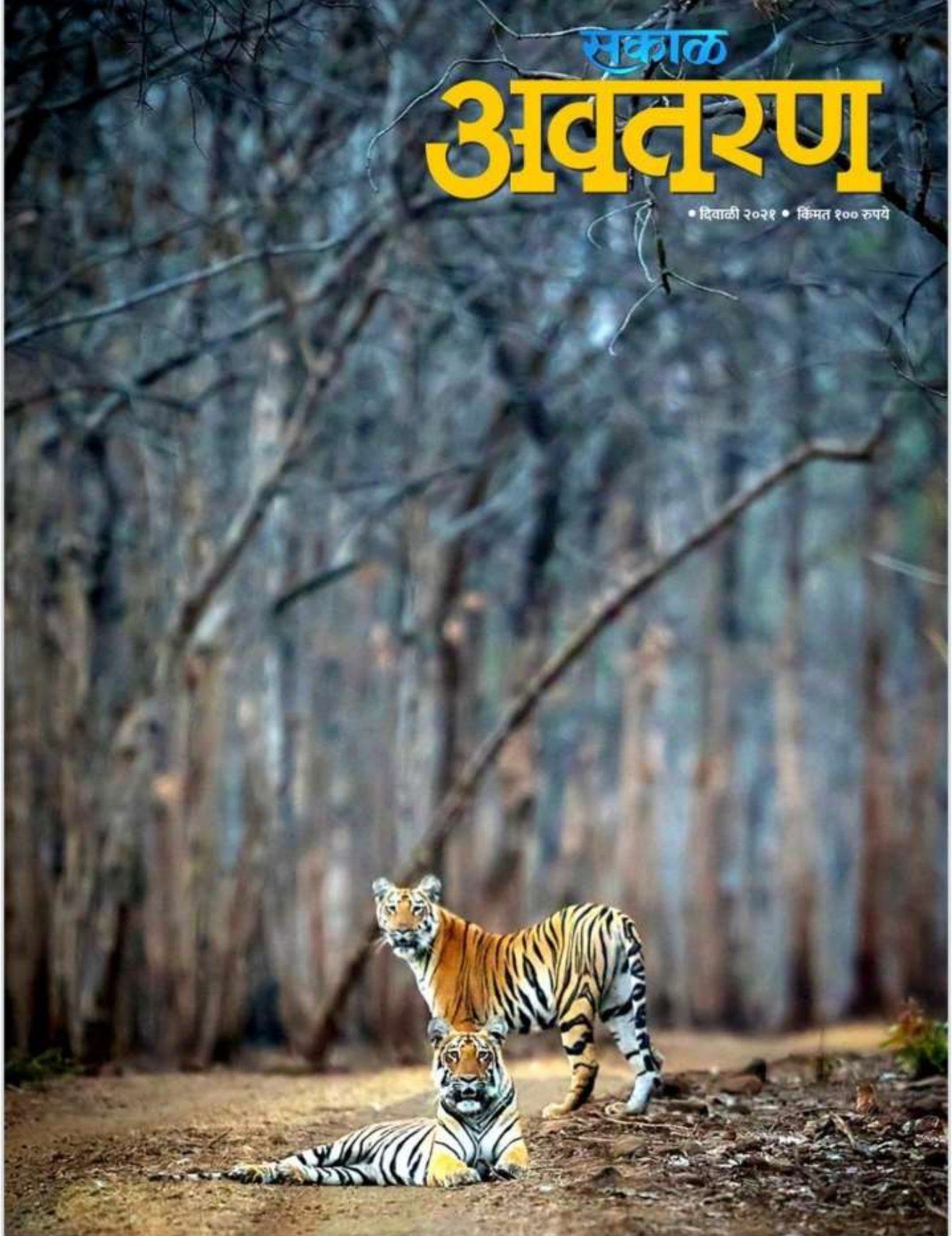
या काळात कुत्रा, मांजरासारख्या पाळीव प्राण्यांमध्ये कुत्र व आक्रमकपणा वाढल्याचे दिसून आले. तर पर्यटन घटल्याने माकडां- सारखे प्राणी अन्नाच्या शोधात मानवी वस्त्यांत नियमितपणे दिसू लागले.

मानवी जीवनशैली

मास्क वापरणे, वारंवार हात धुणे, सॅनि- टायझरचा वापर करणे, अशा बऱ्याच सवयी माणसाला अचानकपणे अंगीकृत कराव्या लागल्या. ऑनलाईन अभ्यास, ऑनलाईन परीक्षा, वर्कफ्रॉम होम सारख्या नवीन संकल्पनाही स्वीकाराव्या लागल्या. टाळेबंदीने अनेकांचा रोजगार हिरावल्याने नैराश्य, एकाकीपणा, थकवा, चिंता, चिडचि- डेपणा, न्यूनगंड, गुन्हेगारी सारख्या समस्याही वाढल्यात.

7.1.6 Beyond the campus environmental promotional activities

7.1.6 Beyond the campus environmental promotional activities

सुकाळ
अवतरण
दिवाळी २०२१

संवादक संचालक
शैलजा शशिभक्त फाट

मुख्य संपादक
तल्लारप्रभारे

फीचर्स एडिटर
नरेंद्र कुंभे

समाचार
प्रकाशक, फिरोज नका

मुख्य सूत्र आयोजित
सहोदर लोचरे,
अश्ली शिंदे/सोनील

प्रदितता व्यवस्थापक
जैलली गुळामा

संशोधनी सहायक
अश्ली कुंदुरे, सोम फाट,
किरीत शिंदे, विजय शिंदे,
अश्ली गुळ, जयशंकर फाट

१. विकास प्रतिष्ठान, मुंबई
२. डॉ. अश्ली कुंदुरे
३. डॉ. अश्ली कुंदुरे
४. डॉ. अश्ली कुंदुरे
५. डॉ. अश्ली कुंदुरे
६. डॉ. अश्ली कुंदुरे
७. डॉ. अश्ली कुंदुरे
८. डॉ. अश्ली कुंदुरे
९. डॉ. अश्ली कुंदुरे
१०. डॉ. अश्ली कुंदुरे

६३ **सुकाळ** दिवाळी २०२१

स्वच्छ
श्वासाचा
संदर्भ
सुनीता मारायण

८

पर्यावरणाचे
पितामह
सुंदरलाल
बहुगुणा
विष्णू लांबा

१८

रेडिएशनचा
महापूर
धोक्याचा
जुही चावला

२६

माठी धरणं
नको
छोटे तलाव
बांधा!
डॉ. राजेंद्र सिंह

३६

नरभक्षक...
एक मिथक
डॉ. सरिता सुहळमण्यम

५२

जंगलात 'वाघ'
जगवू या!
किशोर शि

६०

हवामान बदल
कोविडपेक्षा
महाभयावह
डॉ. संजाना पाटील

७०

अंतरंग

**प्लास्टिकचा
विल्खा** ७८
डॉ. शरद कुंदुरे कळेंडे

**आरोग्यसंपन्न
श्वासासाठी
झाड लावा
जंगल जगवा** ११४
अ. कृशिर मुनटेंभार

**तपमानवाढीचा
प्रवाळांना धोका** १३२
प्र. कानुरेन

**ग्रीनबॅरिंग...
रंग फसवणुकीचा
शिल्प गव्हे** १३८

**विकासाच्या
नवकल्पनेत
गुदमरणाची शहरं** १०
रघुल गव्हे

**'अर्थ'संपन्न
जैवइंधन** १२०
डॉ. प्रमोद चौधरी

**उष्ण लहरीचा
झळा** १४८
डॉ. सुरेश चंपणी

**गोष्ट जंगलातल्या
स्टोन पॅटिंगची
अर्थल खात** १५६

**वनातलं
अद्भुत विश्व** १०२
माहली चित्तमपल्ली

**घनकचरा, नवे
घनकचरा!** १७२
सचिन राजगव्हे

**झाडेही बोलतात
तुमच्याशी** १८८
प्रान्त्य येने

पॅडॉक टू रीफ १२६
डॉ. प्रहलान्त कानुरेकर

कविता पर्यावरणाच्या १७७

**शंततेचा
बुलंद आवाज** १६४
सुनील अजयकुळी

डॉ. नील राठोड, प्रवीण अजयकर, नारायण लवडे, रामू वैद्य, अजय अंबेडकर, सचिन चोपडी, जयशंकर यशवंत, अजय चित्तमपल्ली, गौरीशंकर शिंदे, किरीत लवडे, सोम फाट, सुनील तामबे, सोम कुंदुरे, संजय शिंदे, सज्जल लवडे, जयशंकर शिंदे, सचिन राजगव्हे, राजेश शिंदे, अश्ली कुंदुरे, अश्ली कुंदुरे, अश्ली कुंदुरे

सुकाळ दिवाळी २०२१

हवामान बदलामुळे पावसाचे वेळापत्रकही कोलमडले आहे. अनेक ठिकाणी अपेक्षित पीक उत्पादन मिळू शकत नाही. भूजलसाठे वारेमाप उपश्यामुळे आटत चालले आहेत. त्यामुळे पिकं कधी पावसाअभावी करपून जातात, तर कधी अतिपावसामुळे वाया जातात. पीक उत्पादन घटले, तर वाढत्या लोकसंख्येच्या उदरनिर्वाहाचा प्रश्न बिकट बनू शकतो.

प्रा. संदीप पेटारे

पृथ्वीवर वनस्पती, मानव व इतर जीव ज्या पर्यावरणात राहतात, त्या परिसरातील विविध घटकांत संतुलन प्रस्थापित झालेले असते. सजीवांतील एका जातीने त्याज्य केलेल्या वस्तू दुसऱ्या कुठल्या प्रजातीला पोषणासाठी इष्ट असू शकतात. अशा परस्परवलंबनामुळे परिसराची संरचना व विशुद्धता टिकून राहते आणि जीवनचक्र अव्याहतपणे चालू राहते; परंतु सध्याच्या अफाट लोकसंख्येमुळे आणि औद्योगिकीकरणामुळे पृथ्वीच्या परिसरातील नेहमीच्या घटकांव्यतिरिक्त इतर अपायकारक घटक मोठ्या प्रमाणात शिरतात, त्यातूनच प्रदूषण उद्भवते आणि सर्व सजीवांतील संतुलन बिघडून त्यांचे अस्तित्व धोक्यात येते.

गेल्या साडेतीनशे वर्षांपासून मानवाने पर्यावरणात ढवळाढवळ करण्यास सुरुवात केली. लोकसंख्या प्रचंड त्वरेने वाढून जंगलाचा विनाश झाला. मानवी जीवन समृद्ध व्हावे म्हणून उद्योगधंदे झपाट्याने वाढत आहेत. खनिज इंधनाच्या व अणुऊर्जेच्या सहाय्याने नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे अनेक वस्तूंत, यंत्रांत, उपकरणांत रूपांतर होत आहे. आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत तीव्र स्पर्धा निर्माण झाली असून, जगात महासत्ता होण्याकरिता प्रगत राष्ट्रांत चुरस निर्माण झाली आहे. आपल्या सर्व प्रकारच्या उत्पादनक्षमता वाढवून आपले वर्चस्व सिद्ध करण्याचा प्रत्येक देशाचा प्रयत्न दिसतो. औद्योगिकीकरणामुळे

7.1.6 Beyond the campus environmental promotional activities

आसाममधील 'फॉरेस्ट मॅन' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या जादव पार्येग या एका व्यक्तीने ब्रह्मपुत्रेच्या खोऱ्यात 40 वर्षांमध्ये 1400 पेक्षा अधिक एकरमध्ये दररोज झाडे लावून जंगल उभे केले आहे. आपण प्रत्येकाने जर एक झाड दर वर्षी लावून जागवण्याचा निर्धार केला, तर दर वर्षी कोट्यवधी वृक्षांची पर्यावरणात भर पडेल आणि पर्यावरण संतुलनास मदत होईल.

शहराची संख्या व विस्तार वाढत आहे. वाढत्या लोकसंख्येकरिता अन्नधान्य निर्मितीवर खते व कीटकनाशकांच्या अवाजवी वापराने जमिनीचा पोत खालावतोय. या सर्व मानवी व्यवहारामुळे घातक व रोगकारक द्रव्यांचे असंख्य कण वातावरणात विखुरले जातात. हे कण पृथ्वीच्या परिसरातील नियमितपणे आढळणारे घटक नसतात. म्हणजेच ते प्रदूषण करणारे घटक असतात आणि त्यांचा उगम वाढत्या लोकसंख्येत, शहरांच्या वाढत्या संख्येत, वाढत्या ऊर्जानिर्मितीत आणि तंत्रविज्ञानाच्या वाढत्या उपयोजनात आढळतो.

ही प्रदूषणवाढ, जागतिक तापमानवाढ एकूणच पर्यावरणीय असमतोल रोखण्यासाठी वैश्विक पातळीवर, चर्चा, सुधारणा, प्रस्ताव, करार हे सारे रोजच कानावर पडत आहे. दुसरीकडे तापमानवाढीमुळे धोक्यात येणारा ओझोनचा थर, सागरपातळीत होणारी वाढ, ध्रुवीय प्रदेशात वितळणारे बर्फ हे चक्र चालूच आहे. सूर्याचे अतिनील किरण राखणारा ओझोनचा थर झिजलाय. एकूणच निसर्गचक्र विस्कळित

झाल्याचं आपल्याला जाणवायला लागलंय. कधी दुष्काळ, कधी अतिवृष्टी, कधी गोठवणारी थंडी; तर कधी अक्षरशः भाजून काढणारं ऊन... अशा अनेक बाबींवरून निसर्ग बदलत असल्याचे आणि त्यातून हे पर्यावरणाचे चक्र बिघडत असल्याचे आपल्याला वारंवार जाणवते आहे. ही खरेतर अखिल मानव जातीसाठी, तुम्हा-आम्हा सगळ्यांसाठी चिंतेची बाब आहे. ज्या मानवी संस्कृतीच्या विकासासाठी आपल्या पिढ्यांनू पिढ्या अविस्त परिश्रम करीत राहिल्या, आपल्या कर्तृत्वाचे नित्य नवे साज तिच्यावर चढवत राहिल्या, त्या संस्कृतीचा विकास किंवा न्हास हा पर्यावरणावरच अवलंबून होता, आहे आणि यापुढेही राहणार आहे, हे आपल्याला कायम लक्षात ठेवले पाहिजे.

आज हे निसर्गचक्र बिघडण्यामागे काय कारणे असतील आणि त्यावर काय उपाययोजना करता येतील, याचा ऊहापोह जागतिक पातळीवर सध्या सुरू आहे. जागतिक तापमानवाढ आणि त्यामुळे होत चाललेला हवामानातील, पर्यावरणातील बदल ही त्याची मुख्ये कारणे

7.1.6 Beyond the campus environmental promotional activities

ह्या दिवाळीला महाराष्ट्रातील पहिली रो-पेक्स सर्विसचा आनंद घ्या!

Tickets starting at ₹ 360/-

Free For Children Below 3 Years

Sail between Mumbai and Mandwa

Enjoy an unparalleled luxury experience at unbeatable prices

Fully Air-conditioned Lounge

Dedicated Vehicle Deck

Restaurant And Gift Shop

Why Sail With M2M

3 Unique Seating Areas

Wheelchair Friendly

Dedicated Pet Zone

1 Hour Travel Time

Sailing All-year Round

Vehicles Permitted Onboard:

Car

Two Wheeler

Cycle

Bus

Book Now at www.m2mferries.com
Or Via The **M2M Ferries App**

For more information, contact us at [+91 82919 02662](tel:+918291902662) info@m2mferries.com

Terms and Conditions apply

7.1.6 Beyond the campus environmental promotional activities

वातावरणाबद्दल बोलताना वाढत्या तापमानाने वितळणारा बर्फ आणि त्यामुळे समुद्राची वाढणारी पातळी आणि याचा होणारा परिणाम, याबद्दल बोलले जाते. जगभरात सर्व हिमपर्वतांवर मिळून जवळपास दोन लाख हिमनद्या असल्याचे संशोधक सांगतात आणि त्यातल्या शेकडो हिमनद्यांचा सखोल अभ्यास झाला आहे; मात्र भारतातल्या हिमालयातल्या हिमनद्या अजूनही पूर्णपणे माहीत झाल्या नाहीत, त्यांचा अभ्यास झाला नाही, ही आपली उदासीनताच!

आहेत.

या बदलांचे दुष्परिणाम कमी-अधिक प्रमाणात संपूर्ण जगाला सोसावे लागत आहेत आणि ही बाब गांधीर्याने घेतली नाही, तर आगामी काळात देशाच्या काही भागात कायमस्वरूपी दुष्काळी परिस्थिती निर्माण होते की काय, अशी भीती वाटायला लागली आहे. आपली शेती पूर्णपणे नैऋत्य मौसमी पावसावर अर्थात मान्सूनवर अवलंबून आहे; पण हवामान बदलामुळे पावसाचे वेळापत्रकही कोलमडले आहे. अनेक ठिकाणी अपेक्षित पीक उत्पादन मिळू शकत नाही. भूजलसाठे वारेमाप उपश्यामुळे आटत चालले आहेत. त्यामुळे पिके कधी पावसाअभावी करपून जातात, तर कधी अतिपावसामुळे वाया जातात. पीक उत्पादन घटले तर वाढत्या लोकसंख्येच्या उदरनिर्वाहाचा प्रश्न बिकट बनू शकतो. या साऱ्या बाबी थेट तुमचं-आमचं रोजचं जगणं अधिक मुश्किल बनविणाऱ्या आहेत. त्यामुळे या समस्यांच्या पार्श्वभूमीवर येणारा काळ हा पर्यावरणीयदृष्ट्या आव्हानात्मक आणि साऱ्या जगाची कसोटी पाहणारा असेल, यात शंका नाही.

२०१५ मध्ये भारताला उष्णतेच्या लाटेचा तडाखा बसला होता, ही आतापर्यंतची देशातल्या दुसऱ्या क्रमांकाची, तर जगातल्या पाचव्या क्रमांकाची उष्णतेची लाट होती. यात सुमारे २५०० लोक मृत्युमुखी पडले. २०१६ मध्ये विदर्भ आणि मराठवाड्यात उच्च तापमानाने रेकॉर्ड मोडले आहे. लातूर, परभणीमध्ये पाण्यावरून होणाऱ्या भांडणावरून, दंग्यांवरून काही भागांत १४४ कलम लावण्यात आले होते, हे आपल्याला विसरता येणार नाही. अजूनही हे वातावरण बदलामुळेच होते आणि वातावरण बदलाला माणूसच जबाबदार आहे, हे मान्य न करणारे महाभागही आहेत आणि असेच काही महाभाग आंतरराष्ट्रीय स्तरावर निर्णयप्रक्रियेवर दबाव टाकत असतात.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर वातावरण बदल आणि त्यासाठीची धोरणे ठरविण्यासाठी 'आयपीसीसी' (एन्हायरॉन्मेंटल पॅनल ऑन क्लायमेट चेंज) काम करते आहे; पण दर वर्षी वातावरण बदलावर होणाऱ्या चर्चा आणि ऊहापोह यातून काहीही निष्पन्न होताना दिसत नाही. विकसनशील देश लगेच विकसित होत, बड्या श्रीमंत देशाकडे बोट दाखवतात, तर हे बडे देश विकसनशील देशांवर ठपका ठेवतात. गुणवत्तेबाबत हे देश अद्याप मागास आहेत; म्हणून तेथे प्रदूषणाचे प्रमाण अधिक आहे, असे त्यांचे म्हणणे. म्हणजे एकीकडे विकसित देश आपल्या लोकांना सुख-सुविधा देण्यासाठी भरमसाट व विविध प्रकारचे प्रदूषण करतात. त्याचे प्रमाण विकसित देशांपेक्षा किती तरी पटींनी

अधिक असते. अर्थातच या दोन्ही बाजूंना प्रदूषणवाढीची कल्पना आहे. पृथ्वीचे तापमान वाढते आहे, त्याचे कालांतराने भयंकर परिणाम होणार आहेत, याबाबत उभय देशांत एकमत आहे. प्रश्न आहे हे कोणी रोखायचे? याची अंतिम जबाबदारी कोणी घ्यायची?

यावर तोडगा काढण्यासाठीच जपानच्या क्योटो शहरात १९९७ मध्ये प्रमुख देशांची परिषद झाली. त्यानुसार आपल्या प्रदूषणात कोणी किती कपात करायची, किती प्रमाणात ते खाली आणायचे हे निश्चित झाले. त्यात कार्बन उत्सर्जनाचे प्रमाण १९९० पेक्षा पाच टक्क्यांनी घटविण्याचे ठरविण्यात आले व तसा करार करण्यात आला. सर्वाधिक विकसित अमेरिकेने तर या कराराच्या अंमलबजावणीत काहीही केले नाही. याउलट भारतासारखे विकसनशील देश नवनेवे अधिक कार्यक्षम तंत्रज्ञान, पर्यायी इंधन वापर असे विविध उपाय शोधू लागला. त्यात संशोधन करू लागला. या जगातल्या दोन 'विषमते'मुळे पुन्हा चर्चा झाली आणि यातून एक पर्याय बड्या विकसित देशांनी शोधून काढला, तो म्हणजे कार्बन क्रेडिट!

म्हणजे काय विकसित देश विकासाचा मोठा पल्ला चालून आले आहेत. प्रदूषण घटवणे, तापमान नियंत्रणास हातभार लावणे त्यांना फार अवघड आहे. विकसनशील देशांना तुलनेने ते सोपे आहे. जेवढे प्रदूषण, कार्बन उत्सर्जन करण्यात विसनशील देश यशस्वी होतील त्या प्रयत्नांबद्दलची भरपाई विकसित देश देतील. या भरपाईलाच कार्बन क्रेडिट असे म्हटले जाते.

गेले दशक हे आतापर्यंतचे सर्वांत दाहक दशक होते. या दशकातले पूर, वाढते तापमान, उष्णतेच्या लाटा फार भयावह होत्या. पूर्वी अशा लाटा शतकात एखाद-दोन वेळ यायच्या; पण आता त्या दर चार-पाच वर्षांनी यायला लागल्यात. वातावरणाबद्दल बोलताना वाढत्या तापमानाने वितळणारा बर्फ आणि त्यामुळे समुद्राची वाढणारी पातळी आणि याचा होणारा परिणाम याबद्दल बोलले जाते. जगभरात सर्व हिमपर्वतांवर मिळून जवळपास दोन लाख हिमनद्या असल्याचे संशोधक सांगतात आणि त्यातल्या शेकडो हिमनद्यांचा सखोल अभ्यास झाला आहे; मात्र भारतातल्या हिमालयातल्या हिमनद्या अजूनही पूर्णपणे माहीत झाल्या नाहीत, त्यांचा अभ्यास झाला नाही, ही आपली उदासीनताच!

पर्यावरणाचे संतुलन राखण्यासाठी एकूण भूभागाच्या ३३ टक्के जंगल आवश्यक असते. हे प्रमाण विकसित असो व विकसनशील-कोणत्याच देशात राहिलेले नाही. शासकीय आकडेवारीनुसार भारतात २० टक्के जमिनीवर जंगल आहे. महाराष्ट्रात ते २० ते २२ टक्के